

Bajzátth Sándor – Tóth Eszter Zsófia – Rácz József:
Repülök a gyógyszerrel
A kábítószerelés története a szocialista Magyarországon
L'Harmattan, Budapest 2014

Egyre nagyobb teret kap a szociális szférában, a segítő szakmákban, sőt a társadalomtudományokban is az a megközelítési mód (felépülés modell²), ahol az érintettek saját élményeit, történeteiket állítják a vizsgálódások, a segítség középpontjába, ők az adott téma igazi szakértői, saját felépülésük aktív, legfontosabb résztvevői. Nem csak a kutató, szakértő, segítő külső nézőpontja, olvasata jelenik meg, s lesz központi szerepe, hanem belülről is megismerhetjük, megérthetjük az adott jelenséget, az érintett embereket. A felépülés során az érintettek megoszthatják egymással történeteiket, tapasztalataikat. Ez segíthet másoknak is a felépülésben. Másrészt a saját hangok, történetek felbukkanása hozzájárul ahhoz, hogy az embert lássák mások is bennük, ne egy adatot, egy drogot, egy pszichiátriai beteget, fogyatékos, nyomorékos stb. Megérthessék, megismerhessék egy ember sztoriját, akivel együtt lehet érezni, akire lehet haragudni, de emberként kell viszonyulni hozzá. Magyarországon sajnos ez a megközelítés még alig van jelen.

A *Repülök a gyógyszerrel* című könyv egyik ki nem mondott célja talán éppen annak a kérdésnek a körbejárása, hogy a tudomány hogyan viszonyulhat az érintetteknek, a kutatás alanyainak saját narratíváihoz.

¹ MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet

² Ld. pl. Patricia Deegan (1996) Recovery as a journey of the heart. In *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 19/3. Patricia Deegan (1998) Recovery: The lived experience of rehabilitation. In *Psychosocial Rehabilitation Journal*, 11/4. A felépülés-modellnek sok közös eleme van a narratív megközelítéssel.

Megjelenhetnek-e egyáltalán a tudományban a felépüléstörténetek? S ha igen, milyen hatásai lehetnek? Segíthet a tudomány nyitottabbá válásában, elérhetőségében, megközelíthetőségében, emberközelibbé válásában? Hitelesebbé teheti a tudományos tudást maguknak az érintetteknek a nézőpontja, megközelítése, teljesebbé, sokszínűbbé válhatnak-e ily módon a tudományos ismeretek? Vagy hozzájárulna a tudomány mindenhatóságának, dominanciájának lebontásához, egyre inkább elmosódna a különbség a tudományos tudás és a hétköznapi tudás közt? A hétköznapi nyelv, a mindennapi tudás betörne a tudomány fellegvárába, érvénytelenítve, vagy épp kiegészítve azt?

Mennyire sikerül ennek a könyvnek megvalósítania a tudomány és a felépülés-történetek egybegyűrésát?

A könyv egy izgalmas kísérlet arra, hogyan lehet ötvözni az adatokon alapuló elemzéseket az érintettek saját beszámolóin, narratíváin alapuló élményeivel, a tudományt a saját történetekkel. A könyvnek három szerzője van, két, a tudományos szakmában tevékenykedő kutató (egyikőjük gyakorlati szakember is), és egy felépült kábítószer-fogyasztó. A könyv nagy része az ő történetét, utazását mutatja be, az ő szavaival, az ő szemszögéből. Egy belső, saját élményeken alapuló nézőpontot kapunk, amit többnyire remekül kiegészítenek a külső, adatokon, korabeli iratokon, médiaábrázoláson, szakirodalmakon alapuló leírások, a bírósági ügyek bemutatása, egy „objektív” kutatói nézőpont. Néha azonban túl sok vagy túl kevés az adat, s felmerül a kérdés bennem, olvasóban, hogy vajon milyen célt szolgálnak az adatok, a papírok, a szakorvosi vélemények, a bírósági ügyek, a fényképek itt, ebben a könyvben. Egyfajta tudományos kontextust, keretet kívánnak adni, hogy az olvasók értelmezhessek az egyéni történeteket? Vagy kiegészítik a tudásunkat? Az elmesélt történeteket támasztják alá? Míg például a fényképek egyrészt elősegíthetik a szereplőkkel való azonosulást, valóságossá, igazi hús-vér emberekké tehetik őket, másrészt hitelesíthetik a történeteket. Ugyanakkor számomra hiányoznak a képekről szóló történetek, vagy legalább a képek helyszíneinek, időpontjainak megjelölése.

Szerkezetileg többnyire a makroszinttől haladunk a mikroszint felé, a társadalomtól az egyénig. Az „objektív adatok és szubjektív megélések” összekapcsolásával próbálnak meg a szerzők minél teljesebb képet adni a mából a kábítószer-fogyasztás kezdeteiről, a szocializmusbeli értelmezési, megélési lehetőségekről, megérthetővé, átélhetővé tenni az akkori viszonyokat, emberi sorsokat.

Az első rész a hivatalos források alapján az ellátórendszer kialakulását mutatja be. Egy nagyon rövid és izgalmas történet ez, mondhatni hiánypótló, hiszen a jelenlegi helyzetről rengeteget hallani, ugyanakkor a szocializmusbeli kezdetekről, arról, hogy a rendszer hogyan kezelte a jelenséget, alig tudni valamit. Sajnos (nyilván koncepcionális okokból) félbeszakad a leírás a kilencvenes években, így arra csak halvány utalások történnek, hogy honnan hova jutottunk el, a szocialista kezdet milyen

hatással volt, van, lehet a kábítószer-fogyasztás, az ellátórendszer jelenére.³ A hivatalos forrásokon keresztül megtudhatjuk, hogy a szocializmusban, Magyarországon hogyan bukkant fel a kábítószer, hogyan kezdték el fogyasztani. Érdekes olvasmány, főleg mert nem akar értelmezni, többnyire csak elének tárja az adatokat és eseteket. A szerzők szisztematikusan végigkövetik a téma kapcsán, hogy mi az, amiről található korabeli hivatalos adatok a rendszerben: halálesetek, csempészés, bűncselekmények száma, rendőrségi jelentések. Riasztó, nyomasztó képek ezek. Mindebből az is kiderül, hogy eleinte a kábítószer-fogyasztást bűncselekménynek tartották, bűncselekményként határozták meg. Először tabuként kezelték, majd beindult a kábítószer-ellenes propaganda. Ezután megismerhetjük a korabeli médiaábrázolást, megtudhatjuk például, hogyan használták az akkori újságírók a sokkhatást, hogyan ábrázolták azokat a híres embereket, akik belehaltak a kábítószer-fogyasztásba, illetve hogyan számoltak be a magyar halálos áldozatokról. Végigkövethetjük a szerzőkkel együtt azt is, hogyan változik át a kriminalizáció medikalizációvá, hogyan válnak bűnözőkből betegek a fogyasztók. A tabut követi az elrettentés, láthatatlanból láthatóvá, bűnözőből áldozattá, beteggé válnak ezek az emberek. Mindezt a tények mutatják.

Sokféle izgalmas téma felvillan itt, ugyanakkor semminek nem megyünk nagyon a mélyére. Mindenből kapunk egy kicsit, s egy kicsit olvasnánk még mindenről. Összességében egy rövid tényeken alapuló keretet kapunk, amit a saját narratívák, felépülés-történetek követnek. Egy életút adataiból lesznek statisztikák, az adatok mögött pedig mindig emberek vannak. A könyv felépült kábítószer-fogyasztók történeteit mutatja be, ők azok, akik megosztják velünk utazásukat, saját szavaikkal mesélik el saját történetüket. Szerencsére a központi történetnek a szerzők adtak elég teret és időt, így van lehetőség mélyebben megismerkedni Bajzival. Megjelenik a történetében a hiány, a szépség, a szörnyűség, a halál, az élet.

S nála van egy kis hely és idő arra, hogy ne csak mint (volt) kábítószer-fogyasztót ismerjük meg őt, hiszen ő elsősorban ember, nem drogos, még ha a keret a drogozás is, sőt, mint felépült drogos jelenik meg a történetben. Mesél például a gyerekkoráról is. Aztán viszont szinte csak az anyagról. Megtudhatjuk, ő hogyan éli meg drogos időszakát, mit gondol a körülötte lévőkről, orvosokról, leszoktatási módszerekről, nem drogosokról. Ez olyan nézőpont, amit senki más nem tud, csak ő. Hogyan lehetett drogosként élni a szocializmus alatt, ő hogyan élt akkoriban. A kezdet az aranykor, aztán minden az anyagszerzés körül forog, majd jönnek a leszokási kísérletek, halál, barátok, ismerősök, üzletelés a droggal, felépülés, felnőtté válás. Segítő, szociális munkás lesz belőle. Az ő saját felépülés-története ez. Huszonöt évvel később összehoztak egy találkozót Bajzi és Gábiel, az egykori rendőr között. Gábiel hallgatta ki egykor Bajzit. Bajzi azóta elvégezte a szociális munkás szakot, sorstárs segítőként dolgozik. Gábiel nyugdíjba ment, de még a szakmában dolgozik. Beszélgetésük szerkesz-

³ Például az összefoglaló részben felmerül kérdésként, hogy vajon a kriminalizációt követő medikalizáció, patologizálás mennyire szerencsés. Hiszen ez a megközelítés csak az egyénben keresi a hibát, mintha társadalmi felelősség nem lenne (ld. a mai Magyarországon a kábítószer-fogyasztókhoz való hozzáállást, a kriminalizáció és a medikalizáció szerepét).

tett változata bekerült a könyvbe. Az ötlet nagyon kecsegtető. Mindketten a jelenből tekintenek a múltba, annak egy közösen átélt szeletére, ahol különböző, egymással szembenálló szerepekben voltak. Ma már mindketten más szerepekben vannak. Hogyan emlékeznek ugyanarra teljesen más nézőpontokból? Gábriel akkoriban még egy cikkében is írt Bajziról. Hogyan látták anno a másikat, most hogyan látják egymást, akkori önmagukat? Mennyire maradunk önmagunk életünk folyamán, mennyire tudunk azonosulni egykori önmagunkkal? Az igazi nagy változás Bajzival történt, aki akkor még drogos volt, most segítő. Vajon ő hogyan tud azonosulni egykori önmagával? Rengeteg izgalmas kérdés, rengeteg izgalmas lehetőség. Sajnos válaszokat alig kapunk. Most az interjú során egyenrangú felek, régen nem voltak azok. Gábriel is mesél a gyerekkoráról és motivációiról, emberként tekinthetünk rá is, a másik oldalon állóra, az egykori rendőrré. Ez a találkozás elsősorban a másik megértéséről, elfogadásáról szól, s kevésbé feszegeti a múltat, sőt igyekszik elkerülni minden kényesebb témát. Az akkori és mostani érzésekről, indulatokról úgy tűnik, nem olyan egyszerű beszélni.

Megjelenik egy másik történet is, Abigélé. Története rövid, és őt magát a rendőri jelentésből ismerjük meg még a legelején. Ez nem annyira szerencsés, nehezíti az azonosulást, s nem is igen érthető, mi magyarázza ezt. Talán mert a könyv szerzői bírósági anyagokkal, illetve Bajzinál még orvosi jelentésekkel akarták összekötni a mikro- (a megélést) és a makroszintet (az adatokat). Vajon tényleg ekkora szerepe volt az érintettek történeteiben a rendőrségnek, a bíróságnak, vagy ez a koncepció miatt alakult így?

A könyv egyik fontos kérdése, hogy az egyéni életutak és a rendszer hogyan illeszthető össze. Vajon mennyire általánosíthatóak az egyéni történetek? A könyv végén megkísérlik a szerzők a közös mintázatokat összefoglalni. A témában készült interjúk kutatások áttekintésével, elemzések bemutatásával próbálják tudományos keretbe helyezni az érintettek narratíváit. De vajon szükség van-e erre? Kell-e tudományosan legitimálni egy volt drogos történetét, illetve lehet-e tudomány egy autentikus felépülés-történet? Számomra a könyv legnagyobb erénye, hogy megismerkedhetünk egy felépülés-történettel. Bajzi bizonyos értelemben meztelenre vetkőzik előttünk, olvasók előtt, nem csak a történetét osztja meg velünk, olvashatjuk a szüleinek írt leveleit, orvosi zárójelentéseit is, nézhetjük a fényképeit. A levelek nincsenek kontextusba helyezve, eleinte kicsit nehéz megérteni őket, nem tudjuk, vajon Bajzi melyik időszakában íródhattak, de ez kíváncsivá is teszi az olvasót. Később kezd el körvonalazódni a keret. A könyv szerkesztése összességében is enyhén kaotikus, rengeteg jó, kreatív ötlet van benne, izgalmasak a tudományosabb részek is (amik mértéktartóan, sőt néha túlzottan rövidek), de egyenetlen, nem mindig logikus a felépülés, az út, amin a szerzők végigvezetik az olvasót. De hát ilyen ez. A felépülés. Gyakran kacskaringókkal, hurkokkal, bukásokkal teli utazás, ami ki tudja, merre visz.